

გიორგი გოგოლაშვილი

რამდენიმე უანიზონა დიალექტიზმების თაობაზე
მხატვრულ ნაწარმოებში

(მასალები სალექციო კურსისათვის)

დიალექტიზმები სალიტერატურო ენაში – ეს ის თემაა, რომელიც სალიტერატურო ენის არსებობას მუდამ თან ახლავს. სალიტერატურო ენა წიგნის ენაა; დიალექტი ზეპირმეტყველება – კონკრეტული ეთნიკურ-ტერიტორიული ნაირსახეობა საერთო-სახალხო ენისა... ტრადიციულად ქართველი მწიგნობარი ყოველთვის ზრუნავდა სალიტერატურო ენის სიწმინდისათვის, სიმტკიცისათვის. სწორედ ამ ზრუნვის შედეგი იყო ის, რომ „ძველი ქართული“ (პირობითი, სამუშაო ტერმინია) მონოლითური სალიტერატურო ენაა. სიმტკიცე და მონოლითურობა იმ დამოკიდებულების შედეგია, მწიგნობრები რომ იჩენდნენ სამწერლობო ენის მიმართ. ცნობილია, როგორ მოუწოდებდნენ ისინი სხვა მწიგნობრებსა თუ გადამწერებს – არაფერი შეცვალოთ, დაიცავით სალიტერატურო ენის სიწმინდე. ორიოდე მაგალითი:

XI საუკუნის მოღვაწის – გიორგი მთაწმიდლის – თხოვნა-მიმართვა მწიგნობართა მიმართ; „ესე საცნაურ ყავნ ყოველთა, რამეთუ ესე წმიდად ოთხთავი არა თუ ახლად გვთარგმნია, არამედ ფრიადითა იძულებითა ძმათა ვიეთმე სულიერთათა ბერძნულთა სახარებათა შეგვწამებია ფრიადითა გამოწულილვითა. და ვინცა-ვინ სწერდეთ, ვითა აქა ჰპოოთ, ეგრე დაწერეთ. თუ ამისგან ჯერ-გიჩნდეს დაწერად, ღმრთისათვის სიტყუათა ნუ სცვალებთ, არამედ ვითა აქა სწერია, ეგრე დაწერეთ...“ მსგავსი ანდერძ-მინაწერები მრავლადაა ძველ ქართულ ხელნაწერებზე: „ყოველთა გვედრებით, ვინცა სწერდეთ, ნუ სცვალებთ სიტყუასა, გინა თუ წერტილსა, რამეთუ ამისა პირისათვის ვედრებულ იყო“... ანდა: „იოანე ხუცესმან მთავარამსქემან, ესე აწ ჩემთვის გარდამოვიწერე, ვითარ ვჰგონებ უნაკლულად და მარ-

თლად. ვისცა გარდაწერად გენებოს, მინდობილ იყვენით, რამეთუ ვითა ვპოე, ეგრე დავწერე ყოველი წერტილიცა”... (იხ. სარჯველაძე, 1984)

იოანე და ეფთვიმე ათონელების ცხოვრების აღმწერი გიორგი ხუცეს-მონაზონი საგანგებოდ მიანიშნებს: „ხუცესი იგი ესევეთარი კაცი იყო, რომელ პირსა მისსა მსოფლიოდ სიტყუად არა გამოვიდოდა, არამედ ყოველივე საღმრთოდ და სულიერი“.

„მსოფლიოდ სიტყუად“ – არალიტერატურულ, დიალექტურ ფორმებს გულის-ხმობს; სწორი, ლიტერატურული ქართული – „საღმრთოდ და სულიერია“!

ეს შეგონებაა, გაფრთხილებაა – დიალექტური და სალიტერატურო ფორმები გაირჩეს; არ აირიოს ერთმანეთში; დიალექტური ფორმები წიგნის ენაში არ უნდა მოხვდეს...

თუმცა ნებისმიერი დროის სამწიგნობრო ქართული (ისევე, როგორც ნებისმიერი სალიტერატურო ენა) არ იყო დაზღვეული დიალექტიზმების შერევისაგან. ეს გავლენა ძლიერდება, რაც უფრო შორდება წიგნის ენა სასაუბრო მეტყველებას. ეს პროცესი ინტენსიურ ხასიათს იღებს. ასე ხსნის მეცნიერი ამ პროცესს: „სალიტერატურო ენის ნორმებსა და ცოცხალ მეტყველებას შორის გარკვეული წინააღმდეგობა არსებობს. სალიტერატურო ენის ნორმები კონსერვატიული ხასიათისაა და საუკუნეებს უძლებს; ცოცხალი მეტყველების ნორმები გაცილებით სწრაფი ტემპით იცვლება. სალიტერატურო ენის ნორმები ხშირად მას შემდეგაც უცვლელია, რაც ცოცხალ მეტყველებაში ამ ნორმათა საფუძველი გრამატიკული თუ ფონეტიკური ევოლუციის შედეგად აღარ არსებობს“ (სარჯველაძე, 1984). და იზრდება განსხვავება სამწიგნობრო და სასაუბრო ენას შორის. არადა, წერისა და წარმოთქმის თანხვედრის სიზუსტე ქართული ენის ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია... როცა ასცდება ერთმანეთს წერა და მეტყველება ქართულში, ჩნდება მოთხოვნა რეფორმებისა...

დიახ, ეს პროცესები საფუძველი ხდება რეფორმებისა (მე-12, მე-18, მე-19 საუკუნეებში)... მაგრამ პრობლემა პრობლემად რჩება: დიალექტიზმების (არალიტერატურული ფორმების) ნაკადი სამწიგნობრო ენაში იზრდება...

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, ერთი მხრივ, იწყება სერიოზული ფიქრი ახალი ქართული სალიტერატურო ენის მოწესრიგების

(„ნორმირების“) თაობაზე; მეორე მხრივ, თავისი ფასი ედება დიალექტიზმებს: იწყება ფაქტობრივ მხატვრულ ლიტერატურაში დიალექტიზმების გამოყენება მხატვრულ-სტილისტური ფუნქციით; სხვაგვარად რომ ვთქვათ, დიალექტიზმები (და არქაიზმებიც) მხატვრულ ფუნქციას იძენენ... ჩვენ ამჯერად დიალექტიზმები გვაინტერესებს.

* * *

ვეცდებით, ვუპასუხოთ კითხვებს: უნდა განსხვავდებოდეს თუ არა ავტორისა და პერსონაჟის მეტყველება ერთმანეთისაგან? პერსონაჟის მეტყველებაში რა წილი უდევს დიალექტიზმებს?

საერთოდ, ცნობილია: მეტყველება არის პიროვნების (მხატვრულ ნაწარმოებში – პერსონაჟის) მახასიათებელი... ამის კლასიკური მაგალითია ილია ჭავჭავაძის შემოქმედება, ერთი მხრივ, გლაზა ჭრიაშვილისა და, მეორე მხრივ, ლელთ ღუნიას, თუნდაც ლუარსაბ თათქარიძის მეტყველება.

ჩვენს სინამდვილეში ლიტერატურულ კრიტიკასა თუ ენათმეცნიერებაში ამ თემაზე საუბარი მე-20 საუკუნის დასაწყისში იღებს სათავეს; შედარებით აქტუალური ხდება ეს თემა გასული საუკუნის 50-იან წლებში... საუბრობენ „ენობრივ რეალიზმზე“; ამკვიდრებენ ტერმინებს „ენობრივი ნატურალიზმი“, „ენობრივი პარტიკულარიზმი“... განსაკუთრებული საფრთხის შემცველი ეს უკანასკნელი ტერმინი იყო: **ენობრივ პარტიკულარიზმს პოლიტიკურ პარტიკულარიზმთან** (კუთხურ კარჩაკეტილობასთან) **აკავშირებდნენ** (ამსგავსებდნენ, აიგივებდნენ...) და ლამის მწერლის აკრძალვას მოითხოვდნენ... ამგვარი „ბრალდებით“ ვაჟა-ფშაველა უმაღლეს პარტიულ შეკრებაზეც „დაამუშავეს“ (იხ. გოგოლაშვილი 2020, 111...) – ენობრივი პარტიკულარიზმი კუთხური კარჩაკეტილობის ქადაგებააო და ა. შ. ვაჟას შემდეგ **ოთარ ჩხეიძის** მიმართ გაააქტიურეს ტერმინი „ენობრივი ნატურალიზმი“; წერდნენ: ენობრივი ნატურალიზმი დასაგმობია მწერლობაში და იგი შორსაა ენობრივი რეალიზმის იმ სალი ტრადიციებისაგან, რომლებიც დაამკვიდრეს ჩვენმა დიდმა სტილისტებმა და „ესაა ენობრივი ნატურალიზმის ტიპიური ნიმუში; საბჭოთა მწერლობის სახელოვანმა წარმომადგენლებმა“ (შ. ძიძიგური... იხ. გოგოლაშვილი 2020, 105).

აქცენტი აქაც დიალექტიზმების გამოყენებაზე კეთდება: „ო. ჩხეიძე პირდაპირ დიალექტზე წერსო“ (ნ. ნათაძე) (იხ.: გოგოლაშვილი 2022)

აქ, როგორც ჩანს, **პოლიტიკა, იდეოლოგია გადამწყვეტ როლს თამაშობს**: დიალექტიზმების გამოყენების გამო „ენობრივ ნატურალიზმად“ ინათლება ვაჟა-ფშაველასა თუ ოთარ ჩხეიძის შემოქმედება, ხოლო ეგნატე ნინოშვილისა – არა; ხელთა მაქვს ე. ნინოშვილის მოთხრობა „პარტახის“ გამოცემა (ნინოშვილი, 1935); ეს არის ფაქტობრივ „სანდო დიალექტური ტექსტი“, მაგრამ „ენობრივ ნატურალიზმზე“ არ საუბრობენ... მოგეხსენებათ, ბოლშევიკები აიდეალბდნენ ეგნატე ნინოშვილს; ილია ჭავჭავაძეზე მაღლა აყენებდნენ... ცხადია, რომ არა „იდეოლოგიური ინტერესები“, ე. ნინოშვილზეც იტყოდა იმას, რასაც შ. ძიძიგური ამბობს ალ. ჭეიშვილის „ლელოს“ შესახებ: „აქ გმირების მეტყველება დიალექტოლოგიურ ჩანაწერს უფრო მოგვაგონებს, ვიდრე მწერლის მიერ განზოგადებულ ლინგვისტურ მასალას“ (შ. ძიძიგური, მწერლის ენა 1957, 15)...

***

ასე გამოდის: დიალექტიზმების თაობაზე იმდროინდელი (მე-20 ს-ის 50-იანი წლებია) კრიტიკის თვალსაზრისს, ენათმეცნიერულ პოზიციებს ძირითადად შოთა ძიძიგური გამოხატავს; თეორიულ მხარეს ის „ალაგებს“ (იხ. დასახ. წიგნი)... მსჯელობა არის ფართო; ესაა ცნებებისა და ტერმინების დალაგების (თუ გადალაგების) მცდელობა, ფაქტების გამიჯვნა... მოკლედ, ავისა და კარგის გარჩევის სურვილი... თუმცა აქ ზოგჯერ აშკარაა ტენდენციურობა და წინასწარ შემუშავებულ თვალსაზრისზე ფაქტების „მორგების“ მცდელობა (ამ საკითხზე უფრო კონკრეტულად: იხ. გოგოლაშვილი 2022)...

პრობლემად იქცა: „მწერლის ენის ხალხურობა და მიმართება დიალექტებთან, ლიტერატურული გმირის ენა“... რადგანაც ეს თეორიული მხარე არ იყო მოგვარებული, ამიტომაც ძალიან ბუნდოვანია და ხშირად – ფორმალური ნაწარმოების ენობრივი მხარის შეფასება; მართებულია შ. ძიძიგურის შენიშვნა იმის შესახებ, რომ იმ პერიოდისათვის ენობრივი ანალიზი ძალიან ზოგადია („ენა კარგია“, ან „ენა ცუდია“, ან „ენა მოიკოჭლებს“... აქ ალბათ გაგვახსენდება კ. გამსახურდიას შენიშვნა: „მე არ მახსოვს, ოდესმე წამეკითხოვს გარჩევა

რომელიმე მწერლისა, სადაც ჯეროვნად განხილული ყოფილიყო ენის თვალსაზრისითაც“)...

ჩვენს ლიტერატურულ კრიტიკაში არის ურთიერთსაპირისპირო მოთხოვნებიც: ერთი მხრივ, გრამატიკის წესების მკაცრი დაცვისა („გრამატიკის უარყოფა არ შეიძლება“) და, მეორე მხრივ, გააზრება – გრამატიკა არის ენობრივი თავისუფლების გარანტი („გრამატიკა მწერალს თავისუფლებას აძლევს“...)... ეს მსჯელობაც არის დასტური იმისა, რომ მწერლის ენის თეორიული საკითხები ნაკლებადაა დამუშავებული...

* * *

საუბარს „ენის დემოკრატიზაციაზე“ მივყავართ დიალექტიკების გამოყენების შესაძლებლობამდე, თუმცა არ უნდა მოხდეს „კუთხური მეტყველების გაიდეალება“... თუმცა სად გადის ზღვარი, როგორ გაირჩეს „დემოკრატიზაცია“ და „გაიდეალება“, ვერაინ ამბობს (ვერც იტყვის ალბათ).

იგივე ითქმის „ენობრივი რეალიზმისა“ და „ენობრივი ნატურალიზმის“ ურთიერთმიმართებაზე... ამტკიცებენ, „ენობრივი ნატურალიზმი“ გაუმართლებელია საერთო ეროვნული ენის ინტერესებისათვის, გაუმართლებელია მხატვრული თვალსაზრისითაც“ (შ. ძიძიგური)... მოუწოდებენ, მხარი აუბან რეალიზმს, კერძოდ სოციალისტურ რეალიზმს; კონსტანტინე ლორთქიფანიძეს უთქვამს ოთარ ჩხეიძისათვის: „სტილი უნდა იყოს ერთი – სოციალისტური რეალიზმისა. ყოველგვარი გადახვევა დაუშვებელია, როგორც კლასობრივი მოვლენა“; უკითხავს ო. ჩხეიძეს, რა არის სოციალისტური რეალიზმიო და: „მე რომ ვწერ, ისაო“ (იხ. გოგოლაშვილი 2022)... და, რაც მთავარია, რეალიზმის მოთხოვნა უპირისპირდება ენობრივ ნატურალიზმს, მითუმეტეს პარტიკულარიზმს... და ეს ყოველივე კი მჭიდრო კავშირშია ხალხურ მეტყველებასთან...

ისევ ზღვარის საკითხი: სად გადის ზღვარი ენობრივ რეალიზმსა და ენობრივ ნატურალიზმს შორის? გამოდის, რომ ვაჟა-ფშაველასა და ოთარ ჩხეიძის შემოქმედება ენობრივი ნატურალიზმის ნიმუშია; ე. ნინოშვილისა და დ. კლდიაშვილის – ენობრივი რეალიზმისა(!?)... თუმცა, როგორც ვნახავთ, ე. ნინოშვილის შემთხვევა საგანგებოა...

რაც მთავარია, ამ დაპირისპირებაში ეს აზრია ჩადებული:

„ენობრივი ნატურალიზმი გაუმართლებელია საერთო ეროვნული ენის ინტერესებისათვის, გაუმართლებელია მხატვრული თვალსაზრისითაც“ (მიძიგური 1957, 14-15), ეს ზოგადი მსჯელობა... კონკრეტულად ვაჟა-ფშაველას მთავარი სამიზნე: „ვაჟა-ფშაველა ენობრივი ნატურალიზმის დამნერგავია ქართულ ლიტერატურაში“ (იქვე, 103)...

იგივე დასკვნა კეთდება ო. ჩხეიძის მიმართაც: „ესა ენობრივი ნატურალიზმის ტიპური ნიმუში, ენობრივი ნატურალიზმი დასაგმობია მწერლობაში“ (იხ. გოგოლაშვილი 2022, 105)...

და რამდენადაც ვაჟა-ფშაველას ენით უმაღლესი პარტიული სელისუფლება „დაინტერესდა“, (იხ. გოგოლაშვილი 2020, 111 და შმდ.), „ნატურალიზმი“ „პარტიკულარიზმში“ გადაიზარდა: „**ვაჟა ენობრივი პარტიკულარიზმის ტიპური წარმომადგენელია...** პოეტის ენობრივი პარტიკულარიზმი შინაგან ლოგიკურ კავშირშია მის მსოფლმხედველობრივ პარტიკულარიზმთან; კუთხური ენის დამცველი **ვაჟა-ფშაველა ვერ ამაღლდა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის იდეებამდის**“... (მიძიგური 1957, 103-104)... სხვათაშორის, ტერმინს „პარტიკულარიზმი“ კ. გამსახურდიაც ხმარობს ვაჟა-ფშაველას მიმართ, მაგრამ ამ ტერმინის გაგება კ. გამსახურდიასთან დადებითია („ცხადია, ვაჟას გმირთა მეტყველებაში ეს პარტიკულარიზმი დიახაც დიდად სასარგებლოა ქართული ენის გამდიდრების საქმისთვის“ (იხ. გოგოლაშვილი 2020)...

ასე რომ, დიალექტიკები მხატვრულ ლიტერატურაში – ძალიან ფართო, მრავლისმომცველი და მნიშვნელოვანი თემა... ჩვენი პრობლემისათვის (ენა და მწერალი) – დიდად საინტერესო...

ლიტერატურა

გოგოლაშვილი 2020 – გ. გოგოლაშვილი, „ერი დედა ენისა“ – ფიქრები ვაჟა-ფშაველაზე, თბ., 2020.

გოგოლაშვილი 2021 – გ. გოგოლაშვილი, „ენა ერის თავდაცვის იარაღია“ – ფიქრები კონსტანტინე გამსახურდიაზე, თბ. 2021.

გოგოლაშვილი 2022 – გ. გოგოლაშვილი, „მწერალი სტილია... სტილი არსება“ ... – ფიქრები ოთარ ჩხეიძეზე, თბ., 2022.

ნინოშვილი 1935 – ეგნ. ნინოშვილი, პარტახი (ავტოგრაფის მიხედვით გამოცემული პროფ. ა. შანიძის რედაქციით, შენიშვნები, ლექსიკონი და კორექტურა ქეთევან ლომთათიძისა; ტფილისი, 1935.

სარჯველაძე, 1984 – ზ. სარჯველაძე, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, თბ., 1984.

ძიძიგური 1957 – შ. ძიძიგური, მწერლის ენა, თბ., 1957.

GEORGE GOGOLASHVILI

Some Points on Dialectalisms in Literary Works

Summary

Dialectalisms in the bookish style is an ever-relevant issue for any Standard language. Similar to other Standard Languages, Standard Georgian in any period of its historical development could not avoid dialectal elements.

The second half of the 19th century is known for its normalization tendencies in New Georgian; on the other hand, special emphasis is placed upon dialectalisms-dialectal elements are amply employed in literary works with the purpose of achieving certain stylistic effects. Ilia Chavchavadze is considered the first writer to use dialectalisms in his works. In literary criticism and linguistics discussions on the given issue start in the 20th century. The terms ‘linguistic realism/naturalism/particularism’ are introduced. The term ‘linguistic particularism’ often linked with political particularism (i.e.; narrow national interests) triggered negative processes- many authors faced banning.

The issue under discussion is of particular relevance for Standard Georgian.